

זכויות המיעוט הערבי

הזכות לדירור: "צוות 120 הימים"

החברה הערבית בישראל סובלת ממצוקה חמורה ומתמשכת בתחום הקרקע והדירור. מצוקה זו מאופיינת בין היתר במחסור בקרקעות זמינות לבנייה למגורים, בבנייה לא מוסדרת מחוסר ברירה, בצפיפות דיור גבוהה, בהעדר תשתיות וברמת שירותים נמוכה למדי ביישובים הערביים. מצוקה זו היא תוצאה ישירה של אפליה ממסדית ארוכת שנים של האוכלוסיה הערבית בתחום הקרקע והתכנון. האפליה ההיסטורית ומצוקת הדירור שהיא יצרה בחברה הערבית זכו להכרה ציבורית ותועדו במספר רב של מחקרים, פסקי דין, החלטות ממשלה ופרסומים רשמיים.¹²⁴

בדצמבר 2014 החליטה הממשלה על הקמת צוות בראשות הממונה על התקציבים במשרד האוצר, שיגבש תוך 120 ימים תוכנית לטיפול בסוגיית הדירור ביישובים הערביים ופתרונות למצוקת הדירור בהם.¹²⁵ בין היתר נדרש הצוות לבחון דרכים להסדרת התכנון ולהגדלת היצע הקרקעות הזמינות לבנייה לאוכלוסיה הערבית. דוח "צוות 120 הימים" פורסם ביוני 2015.¹²⁶ בין היתר קבע הצוות כי כלים שהפעילה הממשלה בעבר בניסיון לפתור את מצוקת הדירור ביישובים הערביים נכשלו, מכיון שלא התאימו לצורכי האוכלוסיה; וכי למרות הקידום המשמעותי של תוכניות מתאר ליישובים הערביים ב-15 השנים האחרונות, הרשויות המקומיות הערביות, שרובן חלשות, מתקשות לשאת בנטל של תכנון מפורט, שיאפשר בנייה חוקית למגורים. הדוח עומד על בעיות ייחודיות האופייניות ליישובים הערביים, כמו ריבוי הקרקעות בבעלות פרטית ומיעוט של קרקעות מדינה הזמינות לתכנון למגורים, ותופעת הבנייה הבלתי חוקית. הצוות מציע שורה ארוכה של המלצות, ובהן: איתור מתחמים חדשים לבנייה לדירור, לתעסוקה, לתשתיות ולצרכי ציבור, בדגש על קרקעות המדינה הצמודות לשטחי השיפוט של היישובים; העצמתן של ועדות התכנון המקומיות והקמת חדשות; הגדלת שטחי הפיתוח של היישובים הערביים והקמת ועדה קבועה שתבחן את הצורך לשנות את גבולות היישובים הערביים ואת מרחבי התכנון שבהם; מימון מוסדות ציבור; התאמת המכרזים והשייטות לצורכי האוכלוסיה הערבית; קידום השכרה ארוכת טווח של קרקעות; הסדרת המעמד התכנוני של הבנייה הקיימת; הסרת חסמים ומתן תמריצים לבנייה על קרקע פרטית; ועוד. הדוח קובע יעדים ברורים לארבע השנים הבאות מבחינת אישור תוכניות בנייה ותוכניות מתאר, שיוק יחידות דיור והקמת ועדות תכנון מקומיות.

המלצותיו של "צוות 120 הימים" עוררו מקום לאופטימיות: לראשונה, ועדה ממשלתית גיבשה המלצות מפורטות, קונקרטיות ורחבות לפתרון מצוקת הדירור בחברה הערבית.¹²⁷ זמן קצר לאחר פרסום הדוח החליטה הממשלה לאמץ עקרונות את המלצות הצוות, ולהנחות את השרים הרלבנטיים לקדם את יישומן.¹²⁸ חלק מהמלצות הצוות נכללו בהצעת חוק ההסדרים לשנים 2015-2016, אולם בגרסה מאוחרת

¹²⁴ להרחבה ולמקורות ראו: עאוני בנא, **העדפה מתקנת בהקצאת קרקעות ובפרויקטים למגורים ביישובים הערביים**, האגודה לזכויות האזרח וסיכוי – העמותה לקידום שוויון אזרחי, מאי 2015 (נייר עמדה שהוגש לצוות 120 הימים), <http://bit.ly/1lyV4X0>.

¹²⁵ החלטת הממשלה על הקמת הצוות: **פעילות הממשלה לפיתוח כלכלי במגזר המיעוטים בשנת 2015**, החלטה מספר 2365 של הממשלה מיום 21.12.2014.

¹²⁶ **דו"ח צוות 120 הימים להתמודדות עם מצוקת הדירור ביישובי המיעוטים**, יוני 2015. ראו גם: עמרי מילמן, **דו"ח: המדינה נכשלה בשיווק 43% מיחידות הדירור למיעוטים**, כלכליסט, 9.3.2015; אורי חודי, **אלה מסקנות הצוות הממשלתי למצוקת הדירור ביישובי המיעוטים**, גלובס, 9.6.2015.

¹²⁷ התייחסות **עמותת סיכוי להמלצות "צוות 120 הימים" להתמודדות עם מצוקת הדירור ביישובים הערביים**, אתר עמותת סיכוי, יולי 2015.

¹²⁸ **אימוץ המלצות "צוות 120 הימים" לטיפול בסוגיות דיור ביישובי המיעוטים**, החלטה מספר 18/דר של ועדת שרים לענייני תכנון, בנייה מקרקעין ודיור ("קבינט הדירור") מיום 22.06.2015 אשר צורפה לפרוטוקול החלטות הממשלה וקבלה תוקף של החלטת ממשלה ביום 09.07.2015 ומספרה הוא 208(דר/18); **יישום המלצות צוות 120 הימים לעניין תכנון ובנייה במגזר המיעוטים - אישור החלטת ועדת השרים לענייני חברה וכלכלה**, החלטה מספר 346 של הממשלה מיום 05.08.2015.

זכויות המיעוט הערבי

הזכות לדיור

במהלך שנת 2014
פרסמה רשות מקרקעי ישראל:

מכרזים לבניית

38,261

יחידות דיור
ביישובים
היהודיים

מכרזים לבניית

1,844

יחידות דיור
ביישובים
הערביים

לא כולל ערים מעורבות

שיעור האזרחים
הערבים

שיעור המכרזים לבנייה
ביישובים הערביים

20%

4.6%

יותר של החוק חלקן צומצמו ועוקרו מתוכן.¹²⁹ חלק אחר מההמלצות מונח כעת לפתחם של משרדי הממשלה ושל הרשויות השונות, שאמורים להוציאן לפועל. ללא מחויבות אמיתית של הממשלה ליישם את ההמלצות, ובכלל זה להקצות את התקציבים שיאפשרו את יישומן, ההמלצות החיוביות של הצוות יותרו חסרות משמעות.

הזכות לשפה ולתרבות: הנגשת שירותים ציבוריים

האזרחים הערבים בישראל הם קבוצת מיעוט לאומית, לשונית ותרבותית. אחד ממאפייניה של הזהות התרבותית הנפרדת הוא הלשון הערבית. חובתה של המדינה לכבד את השימוש בה נגזרת מזכויותיו של המיעוט הערבי לכבוד ולשוויון, מזכותו לשמור על זהותו הלאומית ועל ייחודו התרבותי, ומזכותם של הערבים אזרחי ישראל ליהנות משירותים וממתקנים ציבוריים כשאר האזרחים. למרות זאת, מקומה של השפה הערבית נפקד משירותים וממרחבים ציבוריים רבים במדינה. מעבר לפגיעה בזכויות, העדרה של השפה הערבית "מוחק" את הערבים אזרחי ישראל מהמרחב הציבורי, ומשדר להם ולרוב היהודי את המסר כי הם אינם שותפים מלאים במרחב זה.¹³⁰ בעקבות פעילותם של ארגוני זכויות אדם מושגת התקדמות בהנגשת המרחב הציבורי והשירותים הציבוריים למיעוט הערבי בתחומים שונים, אם כי לעתים הדבר נעשה באיטיות, ועדיין לא מתוך תפיסה שהדבר מובן מאליו. להלן דוגמאות אחדות מהתקופה האחרונה.

תחבורה ציבורית: בשנים האחרונות פועל משרד התחבורה להרחבת הנגישות והנוחות בשירותי התחבורה הציבורית בישראל, בין היתר באמצעות הוספת שילוט סטטי ואלקטרוני בתחנות האוטובוס והנגשת המידע לציבור בטלפון ובאינטרנט. אולם השיפורים שמבוצעים מדירים את השפה הערבית, ובמקומות שהחל בהם השילוט נעדרת השפה הערבית לחלוטין. החסרתה של השפה הערבית בולטת במיוחד ביישובים הערביים, שאפילו בחלקם השילוט הוא בשפה העברית בלבד.¹³¹ בתשובה לפניות האגודה לזכויות האזרח¹³² ענה משרד התחבורה כי נעשים מאמצים לשיפור הנגשת המידע לנוסעים בשפה הערבית, וכי הנגשת המידע בשפה הערבית באתר האינטרנט, באפליקציות לטלפונים ניידים ובמענה טלפוני קולי מתוכננת להסתיים בתחילת 2016. במקביל, בעקבות פעילותה של עמותת סיכוי מול קבוצת עפ"י, חברת קווי האוטובוסים השנייה בגודלה בישראל והמפעילה את רוב הקוים בצפון, התחייבה החברה כי עד סוף 2015 הכריזה והשילוט האלקטרוני בכל האוטובוסים שהיא מפעילה יהיו בעברית ובערבית, וכן תרגמה את אתרי האינטרנט של שלוש חברות הבת שלה לערבית.¹³³ כמו כן נמשך מאבקם של קואליציית הארגונים "שותפות-שראקה" והאגודה לזכויות האזרח להטמעת השפה הערבית בשילוט ובכריזה ברכבת.¹³⁴

ההוצאה לפועל: מבדיקה שערכו האגודה לזכויות האזרח והקליניקה המשפטית לזכויות המיעוט הערבי באוניברסיטת חיפה, עלה כי רוב השירותים בלשכות ההוצאה לפועל (הוצל"פ) בארץ אינם זמינים בשפה הערבית. כך למשל, כל טפסי הבקשות מוגשים על ידי הציבור להוצל"פ בשפה העברית בלבד; באתר

¹²⁹ [עמדת עמותת סיכוי להצעת תקציב המדינה לשנת 2015-2016 – שינויים מבניים – דיור – יישום המלצות צוות 120 הימים](#), אוגוסט 2015. ראו גם: אמיתי גזית, [500 מיליון שקל לחיזוק יישובים ערביים בעלמ](#), כלכליסט, 6.8.2015.
¹³⁰ ראו למשל ניתוח של ההשפעה הלא מודעת של המרחב הפיזי על תחושת השייכות, המוטיבציה והישיגי סטודנטים מקבוצות מיעוט, ב: ת'אאר אבו ראס ויעל מעין, [נוכחות נפקדות: הקמפוס הישראלי ויחסו אל השפה והתרבות הערבית – תמונת מצב](#), סיכוי – העמותה לקידום שוויון אזרחי, דיראסאת – מרכז ערבי למשפט ומדיניות ומכון ון ליר, 2015 (להלן: "נוכחות נפקדות").

¹³¹ מירב קריסטל, [שילוט חדש בתחנות האוטובוס: לא בערבית](#), ynet, 18.1.2015.
¹³² לתכתובת בין האגודה לזכויות האזרח לבין משרד התחבורה ראו: [לשלב את השפה הערבית בשילוט בתחנות התחבורה הציבורית, הודעה באתר האגודה](#), 30.4.2015. יודגש כי לעמדת האגודה יש לשלב את השפה הערבית בשלטים בתחבורה הציבורית בכל רחבי הארץ, ולא רק ביישובים הערביים.

¹³³ הישיגי סיכוי ב-2015: מוכיחים שאפשר לשנות, ניזולטר עמותת סיכוי, 31.8.2015, <http://bit.ly/1N15JLT>.
¹³⁴ טלי חרותי-סובר, [למה אין שילוט וכריזה בערבית ברכבת?](#), TheMarker, 14.7.2015. קמפיין שותפות-שראקה והאגודה לזכויות האזרח משנת 2012 להוספת שילוט וכריזה בערבית ברכבת – <http://www.acri.org.il/he/23948>

האינטרנט של רשות האכיפה והגבייה מתורגם לשפה הערבית רק מידע בסיסי ביותר, כל הטפסים קיימים רק בעברית, וחלק ניכר מהתוכן בגרסה בערבית של האתר כתוב בעברית. בתשובה לפניית האגודה והקליניקה מסרה רשות האכיפה והגבייה כי היא מודעת למעמדה של השפה הערבית כשפה רשמית, ופועלת להנגשת המידע והתהליכים בערבית כגון תרגום אתר האינטרנט ותרגום הטפסים (לאחר שיוגשו בשפה פשוטה ובהירה יותר בעברית). האזהרות כבר תורגמו לערבית ונשלחות לחיובי ההוצאה לפועל בשתי שפות.¹³⁵ כמו כן, בעקבות פעילות של הקליניקה לזכויות אדם באוניברסיטה העברית והמוקד להגנת הפרט, הודיעה רשות האכיפה והגבייה כי תעסיק עובד ערבי בלשכתה בירושלים המזרחית.¹³⁶

המוסדות להשכלה גבוהה: עמותת סיכוי ומרכז דיראסאת ערכו מיפוי של נוכחות השפה והתרבות הערבית בקמפוסים של ארבע אוניברסיטאות: העברית, חיפה, תל אביב וכן גוריון בנגב.¹³⁷ במיפוי נבחנו בין היתר שילוט בערבית ברחבי הקמפוס, מידע בערבית באתרי האינטרנט, פרסומים ומחקרים בערבית, מידת ההכרה בחגים מוסלמים ונוצרים כימי חופשה מלימודים ומבחינות, קיום קורסים בערבית, יכולת להגיע אל מאגרי מחקרים בערבית ושילוב התרבות הערבית באירועים מטעם האוניברסיטה ומטעם אגודות הסטודנטים. מהמיפוי עלה כי "לתרבות העברית ולשפה העברית יש ייצוג ונוכחות רבים ונרחבים. התרבות הערבית-פלסטינית נעדרת כמעט לחלוטין מן הקמפוסים, ולשפה הערבית שמור מקום מועט מדי, באופן כזה שהיא כמעט נבלעת במרחב". לצד זאת מצינות החוקרות הישגים והתקדמות בתחומים מסוימים, ובחלק מהאוניברסיטאות.

בעקבות הצגת המחקר למקבלי ההחלטות באקדמיה מדווחת עמותת סיכוי על כמה הישגים, ובהם הצעה של בכירים בוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת) של המועצה להשכלה גבוהה לממן שילוט בערבית בכל מוסדות ההשכלה הגבוהה; הסכמה של אוניברסיטת תל אביב להשלים את שילוט הקמפוס בערבית; ויוזמה של רקטור האוניברסיטה העברית להוסיף כיתוב בערבית לשלטים על דלתות המשרדים של הסגל האקדמי. עוד מדווחת העמותה כי בתקופה האחרונה הוחלט באוניברסיטאות חיפה והעברית להכיר כימי חופשה לכל הסטודנטים בשני ימי חג מוסלמים ונוצרים, ולאפשר הקלות במבחנים הנערכים בימי צום מוסלמים ונוצרים.¹³⁸

מוסדות תרבות: דוח של משרד התרבות שנחשף לאחרונה בתקשורת אישש את הטענות שמעלים ארגוני זכויות אדם מזה שנים על אפליית האוכלוסיה הערבית בתחום התרבות. על פי הפרסום, ב-32% מהיישובים הערביים אין ספריות ציבוריות; ואין אף מוזיאון, סינמטק או בית ספר לאמנות ביישוב ערבי.¹³⁹ לאחרונה פורסם כי שרת התרבות מירי רגב מתכוונת לשנות את הקריטריונים למתן תמיכה תקציבית למוסדות תרבות, כך שתינתן העדפה לפריפריה הגיאוגרפית והחברתית וכן למגזר הערבי.¹⁴⁰

ספריות בנצרת עילית: הספרייה הציבורית המרכזית בנצרת עילית ושתי שלוחות שכונתיות שלה מכילות עשרות אלפי ספרים וכתבי עת בתחומים שונים ובשפות שונות, אולם עד לאחרונה לא היה בהן ולו ספר אחד בשפה הערבית. בספריות גם אין עמדות חיפוש ומחשב בערבית, ואין פעילויות חברתיות ותרבותיות המותאמות לשוניות ותרבותית לתושבי העיר הערבים. במרץ 2015 הגישו האגודה לזכויות האזרח ושני תושבים מנצרת עילית עתירה בנושא לבית המשפט לעניינים מינהליים בנצרת נגד עיריית נצרת עילית

¹³⁵ הבדיקה נערכה בסוף 2014. לתכתובת בין האגודה לזכויות האזרח לרשות האכיפה והגבייה ראו: [ההוצאה לפועל – הנגשת השפה הערבית](#), הודעה באתר האגודה, 22.1.2015, וכן מכתב דוברת רשות האכיפה והגבייה, 14.7.2015, ה"ש 84 לעיל.

¹³⁶ [בתגובה לפניית הקליניקה לזכויות אדם באוניברסיטה העברית, תנקוט רשות האכיפה והגבייה בשורה של צעדים להנגשתה של לשכת ההוצאה לפועל בירושלים לדוברי השפה הערבית: המוקד להגנת הפרט, שהצטרף לפנייה, יוודא כי הצעדים אכן מיושמים ביעילות ובמהירות](#), הודעה באתר המוקד להגנת הפרט, 12.7.2015.

¹³⁷ [נוכחות נפקדות](#), ה"ש 129 לעיל. המיפוי נערך בחודשים בחודשים: פברואר עד אפריל 2014. ראו גם תגובות האוניברסיטאות ב: ירדן סקופ, [האוניברסיטאות רוצות למשוך סטודנטים ערבים, אבל משאירות את השפה הערבית בחוץ](#), הארץ, 29.9.2015.

¹³⁸ מחקר חדש מסיכוי: נוכחות נפקדות - השפה והתרבות הערבית בקמפוסים, ניוזלטר עמותת סיכוי, 26.5.2015, <http://bit.ly/1TqFUJL>.

¹³⁹ ג'קי חורי, [דו"ח משרד התרבות: ואין אף מוזיאון, סינמטק או ב"ס לאמנות ביישוב ערבי](#), הארץ, 14.6.2015.

¹⁴⁰ מאיה כהן, [מסתמן: עדיפות למוסדות תרבות בפריפריה](#), ישראל היום, 15.10.2015.

ומשרד התרבות והספורט.¹⁴¹ בין היתר הודגש בעתירה כי הצעת העירייה להקים שלוחה ערבית של הספרייה בשכונה שרבים מתושביה הם ערבים לא רק שאינה מרפאת את הפגיעה, אלא מסמנת מדיניות פסולה של כפיית הפרדה על תושבי העיר הערבים והדרתם מהמרחבים הציבוריים והעירוניים המשותפים. בדיון שהתקיים בעתירה בספטמבר 2015 הביע מנכ"ל החברה למתנסים בנצרת עילית נכונות רבה להנגיש את הספרייה המרכזית ואת שלוחותיה לתושבי העיר הערבים, ובית המשפט הורה לצדדים לתכנן ביחד את אופן הביצוע ואת לוח הזמנים.

בית ספר ערבי בנצרת עילית: בנצרת עילית, שבה חיים כ-2,000 ילדים ובני נוער ערבים, לא קיים אף בית ספר ששפת ההוראה בו ערבית. בלית ברירה הם לומדים בבתי ספר ערבים מחוץ לעיר, רובם בנצרת. מצב זה פוגע בזכותם של התושבים הערבים לממש את התושבות בעירם באופן שוויוני וליהנות מחינוך נגיש וזמין לילדיהם. הוא מטיל עליהם מעמסה כלכלית כבדה ומציב בפניהם קשיים רבים, אשר כרוכים בשליחת ילדיהם ללימודים ביישובים אחרים, בבתי ספר פרטיים ובמקומות מרוחקים ממרכז חייהם. משמעות המצב היא גם שהמשאבים שעיריית נצרת עילית מקצה לחינוכם של תושבי העיר כולם, שחלק ניכר מהם מגיע מכספי המיסים שמשלמים כלל תושבי העיר, מחולקים בצורה לא שוויונית, ומושקעים רובם ככולם בחינוך של ילדי העיר היהודים.¹⁴²

הזכות לשוויון: זכאות להטבות במס הכנסה

במאי 2012 פסק בג"ץ בעתירות נגד החלטת הממשלה משנת 2005 להעניק הנחות במס הכנסה לתושבי יישובים מסוימים, שעוגנה בפקודת מס הכנסה.¹⁴³ במקור נועדו ההקלות להיטיב עם תושבים המתגוררים ביישובי "עוטף עזה", אלא שבהליכי חקיקת החוק התווספו לרשימת הזכאים יישובים אחרים בשל שיקולים פוליטיים – ללא קריטריונים ענייניים, שוויוניים ושקופים. אף שיישובים ערביים תופסים את תחתית הדירוג הסוציו-אקונומי בישראל, אף לא אחד מהם נכלל ברשימת הזכאים.

במהלך שבע שנות ההתדיינות בעתירות נתן בית המשפט למדינה הזדמנויות רבות לתקן את המצב, ולקדם חקיקה שתקבע הטבות מס ליישובים "על-פי קריטריונים חקוקים, ברורים ושוויוניים".¹⁴⁴ אולם הכנסת והממשלה נמנעו מלעשות כן, עד שלא נותרה בפני בית המשפט ברירה, והוא קבע בפסק הדין כי התיקון לפקודת מס הכנסה פוגע בזכות לשוויון באופן הסותר את חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, ועל כן הוא בטל. בג"ץ ביטל את ההוספה הרטרואקטיבית של חמישה יישובים יהודיים לרשימת היישובים הזכאים להטבות, והוסיף אליה שלושה יישובים ערביים. בהתחשב בהשלכות הכלכליות על תושבי היישובים שזכאותם בוטלה, קבע בית המשפט כי ביטול ההטבה ייכנס לתוקף לאחר תקופת השהיה של שנה; זאת גם מתוך תקווה, כי בתקופה זו יפעלו הממשלה והכנסת לתיקון החוק כך שיסדיר את הסוגייה הכוללת של מתן הטבות מס ליישובים לפי קריטריונים אחידים, שוויוניים וענייניים.¹⁴⁵

כשלוש שנים וחצי חלפו מאז פסק הדין, וכשנתיים וחצי מאז היה אמור להיכנס לתוקף. בתקופה זו נענה בית המשפט לבקשות של היישובים שזכאותם בוטלה בפסק הדין ושל המדינה, שטענו שהליכי החקיקה שיסדירו את הקריטריונים להטבות במס הכנסה נמצאים בשלבים כאלה או אחרים, ודחה שוב ושוב את מועד כניסתו לתוקף של פסק הדין. בשתי החלטות האחרונות, שניתנו השנה, ציין בית המשפט ש"העניין אכן מתמשך"¹⁴⁶ וש"הגיעה השעה לסיים את העניין".¹⁴⁷ ההארכה האחרונה, עד ל-1.12.2015, ניתנה

¹⁴¹ עת"מ 62608-03-15 חנדקלו נ' עיריית נצרת עילית. לכתבי בית הדין באתר האגודה לזכויות האזרח – <http://www.acri.org.il/he/34562>. עם הגשת העתירה הוכנסו כמה ספרים בערבית לשתי שלוחות של הספרייה.

¹⁴² לתכתובת בין האגודה לזכויות האזרח לבין ראשי העירייה בנצרת עילית ומשרד החינוך ראו: [להקים בית ספר ערבי בנצרת עילית](#), הודעה באתר האגודה, 6.7.2015.

¹⁴³ בג"ץ 8300/02 נסר נ' ממשלת ישראל (פס"ד מיום 22.5.2012). בית המשפט איחד את הדיון בכמה עתירות, שהגישו האגודה לזכויות האזרח, עדאלה וערים ויישובים שונים. כתבי בית הדין בעתירת האגודה (בג"ץ 6880/05

האגודה לזכויות האזרח בישראל נגד משרד האוצר): <http://www.acri.org.il/he/1131>.

¹⁴⁴ בג"ץ 8300/02, ה"ש 143 לעיל, סעיף 49 לפסק הדין.

¹⁴⁵ בג"ץ 8300/02, ה"ש 143 לעיל, סעיף 54 לפסק הדין.

¹⁴⁶ בג"ץ 8300/02, ה"ש 143 לעיל, החלטה מיום 28.1.2015, <http://bit.ly/1ViHnG>.

לאחר שהמדינה הודיעה על כוונתה להסדיר את הנושא בחוק ההסדרים לשנת 2015-2016. ואכן באוגוסט 2015 קיבלה הממשלה החלטה המטילה על שר האוצר לשלב בחוק ההסדרים תיקון לפקודת מס הכנסה, שיקבע קריטריונים להטבות מס ברוח פסק הדין;¹⁴⁸ אולם שר האוצר הודיע כי הנושא לא יכלול בחוק ההסדרים, והממשלה קיבלה את הודעתו בניגוד לעמדתו של היועץ המשפטי לממשלה, שהבהיר לה כי יש לקדם את הליכי החקיקה ללא דיחוי.¹⁴⁹ בשלב זה נראה שגם סבלנותו של היועץ המשפטי לממשלה פקעה, והוא הודיע לבית המשפט כי לעמדתו אין עוד מקום להארכות מועד.¹⁵⁰ לאחר שהיישובים עתרו לבג"ץ כדי להבטיח את זכאותם להטבה עד להשלמת החקיקה, הודיע היועץ המשפטי לממשלה לבית המשפט כי הליכי החקיקה חודשו במקביל לחוק ההסדרים, ובית המשפט העניק לכנסת ארכה נוספת להשלימם.¹⁵¹ בתחילת נובמבר פורסם כי ההחלטה נדחתה בשלושה חודשים, דבר שעורר כעס רב ביישובי הפריפריה שביקשו להתווסף לרשימת הזכאים להטבות.¹⁵² זמן קצר לאחר מכן פורסם כי ועדת הכספים הרחיבה את רשימת היישובים שיזכו בהטבות, וקבעה קריטריונים ברורים לקביעת היישובים שיכללו בה. ב-30.11.2015 עבר החוק בקריאה שנייה ושלישית.¹⁵³

הבדווים בנגב

שנת 2015 לא בישרה שינוי במדיניות המפלה כלפי הבדווים בנגב בתחום הקרקעות והתכנון. אמנם תוכנית פראוור נגנזה כבר לפני כשנתיים נוכח ההתנגדות והביקורת שעוררה, ושר החקלאות אורי אריאל חזר בו השנה מהניסיון לקדמה שוב, והכריז כי יקיים שימוע ציבורי על התוכנית והידברות עם נציגי הקהילה הבדווית.¹⁵⁴ אולם בשטח נמשכות הריסות הבתים,¹⁵⁵ ולאחרונה אף פורסם כי הממשלה אישרה להקים חמישה ישובים חדשים בנגב, ששניים מהם מתוכננים להיבנות במקומות שכבר קיימים בהם כפרים בדווים.¹⁵⁶ אין כל סימן לקידום של מדיניות תכנונית ראויה, שוויונית ומשתפת בנגב – כזו שתיקח בחשבון את המציאות בשטח, את זיקתם ההיסטורית של האזרחים הבדווים לקרקע, את זכויותיהם לשוויון ולכבוד, ואת זכותם כמיעוט ילידי לשמור על תרבותם ועל אורחות חייהם הייחודיים.¹⁵⁷

הריגתם של שני אזרחים בדווים על ידי המשטרה בתחילת השנה,¹⁵⁸ וההצהרות על כוונה לשנות את הוראות הפתיחה באש ולאפשר למשטרה להשתמש בירי חי במקרים של יידי אבנים בנגב,¹⁵⁹ הן עדויות

¹⁴⁷ בג"ץ 8300/02, ה"ש 143 לעיל, החלטה מיום 19.7.2015, <http://bit.ly/1PY7aR6>.

¹⁴⁸ **חקיקת מס**, החלטה מספר 356 של הממשלה מיום 05.08.2015.

¹⁴⁹ בג"ץ 8300/02, ה"ש 143 לעיל, הודעת עדכון מטעם המשיבים, 30.8.2015, <http://bit.ly/1LL0deF>.

¹⁵⁰ בג"ץ 8300/02, ה"ש 143 לעיל, הודעת עדכון מטעם המשיבים, 30.8.2015, <http://bit.ly/1LL0deF>.

¹⁵¹ צבי לביא, **בג"ץ האריך לכנסת את המועד להסדרת רשימת היישובים שיקבלו הטבות מס**, ynet, 22.10.2015.

¹⁵² גיא ורון, **כעס בצפון: עונש קולקטיבי לכ-200 יישובים**, mako-החדשות, 3.11.2015.

¹⁵³ לפירוט הקריטריונים ראו: **ועדת הכספים אישרה פה-אחד את מפת הטבות המס ליישובים בפריפריה**, הודעה

באתר הכנסת, 24.11.2015. להצבעה בקריאה שנייה ושלישית ראו: **פרוטוקול הישיבה השישים-ותשע של הכנסת**

העשרים, 30.11.2015, בעמ' 213 ואילך.

¹⁵⁴ חסן שעלאן ואילנה קוריאלי, **השר אריאל התחרט: נדחה הדיון בתוכנית הנפיצה להסדרת היישובים הבדואים**,

ynet, 12.7.2015; יהונתן ליס ושירלי סיידלר, **אריאל משך את הבקשה לקדם את חוק פראוור: "נקיים שימוע ציבורי**

נרחב", הארץ, 12.7.2015; ראו גם: מיכל רותם, **אורי אריאל מפתיע בביקורו בנגב: "אנחנו עוזרים בזכות, לא**

בחסד", שיחה מקומית, 26.5.2015.

¹⁵⁵ נתונים על הריסות בתים ראו באתר פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי: <http://bit.ly/1N1cE7K>.

¹⁵⁶ יאל דראל, **2 מהיישובים החדשים בנגב – על כפרים בדואים**, וואלה, 23.11.2015.

¹⁵⁷ לעניין זכויותיהם של "מיעוטי מולדת" ראו: באנה שגרי-בדארנה, **זכויות האוכלוסיה הערבית בנגב** (נייר עמדה

שהוגש לוועדת גולדברג), יולי 2008, בעמ' 3-6.

¹⁵⁸ בינואר 2015 נהרג אזרח בדווי, סאמי אל-ג'עאר, מירי של שוטר במהלך פשיטה של המשטרה לאיתור סוחרי סמים

בשכונת מגוריו ברהט. ראו: שירלי סיידלר ויניב קובוביץ, **שוטר הודה במעורבות בירי ממנו נהרג צעיר ברהט בחודש**

שעבר, הארץ, 12.2.2015. ראו גם עדותו של חאלד אל-ג'עאר, אביו של סאמי שנהרג, ב: מיקי קרצמן, **מדברים גזענות**

בנגב-נגב, פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי, מרץ 2015. במסגרת עתירה שהגיש חאלד אל-ג'עאר בדרישה להעמיד

לדין את השוטר שירה בבנו, התחייבה המדינה להשלים את חקירת הירי ולהגיש את תוצאותיה עד ה-30.12.2015; ראו

ניזולטר פורום דו קיום בנגב לשוויון אזרחי, 11.11.2015, <http://bit.ly/1R15Z3M>. במהלך הלוויות של סאמי התפתחו

עימותים בין תושבים בדווים לבין המשטרה, שהסתיימו במותו של אזרח נוסף, ככל הנראה משאיפת גז מדמיע. ראו להלן,

בפרק על חופש הביטוי.

נוספת ליחס המפלה כלפי האזרחים הערבים בכלל והקהילה הבדווית בפרט. שני פסקי דין שניתנו השנה ממחישים את המדיניות המפלה בתחום התכנון והקרקעות:

אום אלחיראן: תושבי הכפר הבלתי מוכר עתיר/אום אלחיראן הועברו מכפרם המקורי, חירבת זבאלה, אל מיקומם הנוכחי, אום אלחיראן, בהוראת צו צבאי בשנות ה-50'. כיום הם מונים כ-750-1,000 נפש.¹⁶⁰ זה למעלה מעשור מנהלים התושבים מאבק נגד החלטת הממשלה לפנותם מכפרם כדי לבנות במקומו את היישוב היהודי חירן. לתושבים הוצע לעבור לעיירה הבדווית חורה, שסובלת ממצוקה קשה בתחומים רבים, ובהם התכנון והמגורים, ושאינה מתאימה לצורכיהם של תושבי אום אלחיראן; הצעה זו מהווה המשך המדיניות רבת השנים שמטרתה לרכז את הבדווים בתחום קרקע מצומצם.

במאי 2015 הסתיים באכזבה עוד שלב במאבקם של תושבי הכפר, כשבית המשפט העליון דחה ברוב דעות את בקשת רשות הערעור שהגישו בעניין ההחלטה לפנותם.¹⁶¹ שופטי הרוב קבעו כי על אף שהתושבים אינם פולשים, אלא הועברו למקום מושבם על ידי המדינה, הרי שזו האחרונה היא בעלת הקרקעות שעליהן יושב הכפר, ועל כן באפשרותה להרסו ולפנות את תושביו; שופטת המיעוט חשבה כי החלטה זו היא בלתי סבירה, וכי יש להציע לתושבי הכפר פתרונות חלופיים. מאז מתן פסק הדין מתנהלים הליכים משפטיים בניסיון לעכב את ביצוע צווי ההריסה של בתי הכפר, והוגשה בקשה לדיון נוסף בפסק הדין בבית המשפט העליון,¹⁶² אולם במקביל החלו כבר העבודות להקמת היישוב היהודי חירן.¹⁶³

אלעוקבי: פסק דין נוסף שניתן בחודש מאי עסק בערעור של משפחת אלעוקבי על פסק דין של בית המשפט המחוזי מ-2012, שבו נדחו תביעותיהם לבעלות על קרקעות באזור אל-עראקיב ובאזור שריעה בנגב והתקבלה דרישת המדינה לרשום את הקרקעות על שמה.¹⁶⁴ בית המשפט העליון קיבל את טענות המדינה ודחה את הערעור. פסק הדין קובע כי במצב החוקי הקיים היום, הרף להוכחת בעלות של בדווים על קרקעות בנגב הוא גבוה מאוד: על מנת להוכיח בעלות על קרקע יש להוכיח כי היא עובדה לפני שנת 1858, או להראות כי נרשמה במסגרת פקודת הקרקעות של המנדט משנת 1921 – דרישות כמעט בלתי אפשריות.¹⁶⁵ בית המשפט דחה בקשה לדיון נוסף על פסק הדין, אך התייחס למורכבות של סוגיית הבעלות על הקרקעות בנגב ולצורך למצוא לה פתרון הולם: "מן הראוי למצוא לסוגיה זו פתרון המניח את דעת כל הצדדים, מתוך ראייה רחבה וכבוד הדדי, ויפה שעה אחת קודם".¹⁶⁶

¹⁵⁹ אמיר תיבון, **נתינה: "נשנה מדיניות נגד מיידית אבנים – גם בנגב ובגליל"**, וואלה, 16.9.2015.

¹⁶⁰ להרחבה ראו: אום אלחיראן, אתר פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי: <http://bit.ly/1I4S5R4>.

משה במקום מוסא, חירן במקום אום אלחיראן, הטלוויזיה החברתית, יוני 2015,

<https://www.youtube.com/watch?v=qVQ1OQgPK1w>

Umm al Heiran - a village under demolition threat, פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי, פברואר 2013,

<https://www.youtube.com/watch?v=xePSTi36jyA>

¹⁶¹ רע"א 3094/11 **אלקיעאן נ' מדינת ישראל** (פס"ד מיום 5.5.2015). את התושבים מייצג ארגון עדאלה. לניתוח

ולביקורת על פסק הדין ראו: ברק מדינה, **פרשת אום אל-חיראן: פינוי-פיצוי והזכות החוקתית לקניין**, בלוג המרצים

למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, 31.5.2015. כמו כן ראו: מיכל רותם, **כשבג"ץ מאשר להרוס כפר בדואי**

כדי להקים במקומו יישוב ליהודים, שיחה מקומית, 10.5.2015.

¹⁶² **מרכז עדאלה הגיש לעליון בקשה לדיון נוסף בעניין עתיר אום אלחיראן**, הודעה באתר עדאלה, 7.6.2015.

¹⁶³ אלמוג בן זכרי, **כ-200 מפגינים באום אל-חיראן נגד תחילת העבודות להקמת יישוב יהודי במקום**, הארץ,

27.8.2015

¹⁶⁴ ע"א 4220/12 **אלעוקבי נ' מדינת ישראל** (פס"ד מיום 14.5.2015).

¹⁶⁵ לניתוח פסק הדין: מיכל רותם, **פסיקה חדשה של בג"ץ: כמעט בלתי אפשרי שבדואי יוכיח בעלות על קרקע**, שיחה

מקומית, 29.5.2015.

¹⁶⁶ דנ"א 3751/15 **אלעוקבי נ' מדינת ישראל** (החלטה מיום 19.7.2015).